

Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde, hrsg. von Louis Carlen, Bd. 19–20, *Schulthess*, Zürich, *Weidmann*, Hildesheim 2001–2003.

Trzon kolejnych dwóch tomów studiów wydawanych przez prof. Louis Carlena stanowią referaty wygłoszone na międzynarodowych konferencjach etnografii prawnej w latach 2000 (Sterzing, Südtirol) i 2001 (Ital-Reding-Haus, Schwyz) oraz konferencjach poświęconych ikonografii prawnej zorganizowanych w latach 1999 (Rothenburg ob der Tauber) i 2001 (Zürich). Tom 19 otwiera szkic poświęcony zmarłemu w 1999 r. prof. N. Grassowi, austriackiemu historykowi prawa, autorowi wielu prac z zakresu etnografii prawnej, któremu wcześniej dedykowano jeden z tomów recenzowanego czasopisma (Louis C. Morsak, *Die Wahrnehmung des Rechts und das Bild. In Memoriam Nikolaus Grass 1913–1999*, Bd 19:2001, s. 11–14).

W każdym z tomów znajdziemy jedynie po jednym artykule z zakresu archeologii prawnej. Tobias Jerger w artykule pt. *Die Entwicklung und Bedeutung des Stabes von der Antike bis in das Frühe Mittelalter* (Bd 20:2003, s. 225–244) zajął się ewolucją laski jako oznaki władzy od starożytności do wczesnego średniowiecza, natomiast Tommy P. Christensen opracował katalog mieczy katowskich znajdujących się w publicznych kolekcjach w Danii (*Der Scharfrichter und sein Schwert*, Bd 19:2001, s. 111–126). Autor ten w podobny sposób – przygotowując katalog a następnie analizując budowę, zawartość ikonograficzną i symboliczną pieczęci okręgów administracyjnych (*herred*) wschodniej Danii z XV–XVI w. (*Spätmittelalterliche Bezirksiegel und ihre Motive in Ostänemark*, Bd 20:2003, s. 209–223) wskazał na możliwości badawcze przedmiotów, które należą również do zakresu zainteresowań sfragistyki.

Relacje archeologii prawnej do innych nauk pomocniczych historii – numizmatyki i falerystyki wykazała Barbara Dölemeyer w artykule pt. *Ius in nummis – Recht und Gerechtigkeit auf Münzen und Medaillen* (Bd 20:2003, s. 183–208). Na wybranych przykładach pokazała związki archeologii i ikonografii prawnej. Do obiektów archeologicznoprawnych zaliczyła medale będące oznaką pełnienia funkcji burmistrza i sędziego, a także zetony poświadczające np. udział w obradach rady miejskiej i uprawniające z tego tytułu do określonych gratyfikacji. Ustalenia autorki uzupełnić można o zmianę sposobu postrzegania owych odznak. Większe znaczenie miał już nie medal, lecz to, na czym był on zawieszony. Świadczy o tym używane co najmniej od XIX w. niemieckie określenie „Bürgermeisterkette” czy polskie „łańcuch sędziowski”, choć wcale nie łańcuch jest najważniejszym elementem owej odznaki. W drugiej części artykułu Autorka zajęła się przedstawieniami określonych problemów prawnych na monetach i medalach, zaliczając do nich wizerunek Justitii, wyobrażenia pokazujące sprawowanie władzy (wybory, objęcie i przekazanie władzy, wprowadzanie ważnych aktów prawnych), tematykę hugenotów, budynki wymiaru sprawiedliwości, prawników, krytykę prawa (satyrę) i upamiętnienie traktatów monetarnych.

Kolejną grupę stanowią artykuły z zakresu symboliki prawnej. Wilhelm Brauner wyjaśnił genezę i przemiany barw godła państwowego i ich znaczenia, a także poszczególnych jego elementów orla, korony i trzymanych w szponach przedmiotów (*Der Symbolgehalt des österreichischen Bundeswappens*, Bd 19:2001, s. 15–25), a następnie przedstawił austriacką symbolikę państwową w latach 1933–1938, która wyrażała się przede wszystkim w nowym godle państwowym, zmianie znaczenia barw oraz wprowadzeniu greckiego krzyża łaskowanego (Krückenkreuz) jako przeciwieństwo swastyki (*Österreichs Staatsymbolik 1933 bis 1938*, Bd 20:2003, s. 11–33). Natomiast Urs Reber podjął próbę wykazania, że kogut na wieżach kościelnych odgrywa także ważną rolę w symbolice prawnej, szczególnie jako symbol czasu i czujności (*Der Turmhahn als Rechtssymbol*, Bd 20:2003, s. 245–260).

Najwięcej artykułów w omawianych tomach zaliczyć można do ikonografii prawnej, choć widoczne są w nich różne podejścia badawcze. Clausdieter Schott przedmiotem swego studium (*Der Code Napoléon – Das Marmor-Monument*, Bd 19:2001, s. 27–48) uczynił marmurową płaskorzeźbę w krypcie grobowej cesarza Napoleona, którą wykonał w połowie XIX w. Pierre-Charles Simart. Napoleon został na niej przedstawiony jako prawodawca, czerpiący z doświadczeń prawa rzymskiego, mający u stóp m.in. bezwartościowe spisy prawa zwyczajowego i dzieła naukowe. Mieszczą one dwie postacie kobiet, jedna z nich w geście akłamacji przyjmuje kodeks. Autor dokonał analizy owej płaskorzeźby w kontekście całego cyklu wskazującego różne pola działania Cesarza Francuzów.

Joos Damhouder znany jest przede wszystkim z bardzo popularnego również na ziemiach polskich opracowania *Praxis Rerum Criminalium* (1554), wielokrotnie wydawanego, choć nie było to dzieło oryginalne. Dziesięć lat wcześniej wydał on książkę poświęconą opiece i kurateli. Dziewięć ilustracji z tego dzieła stało się przedmiotem analizy Margariet Moelands (*Die Bilder in Damhouders Patrocinium pupillorum. Eine erste Aufklärung*, Bd 20:2003, s. 167–182). Przedstawiają one różne zadania wypełniane przez kuratora i opiekuna oddając realia życia prawnego południowych Niderlandów.

Na niewielkie wykorzystanie przekazów ikonograficznych w badaniu starożytnego prawa zwrócił uwagę Reinhard Selinger. Zajął się on najpierw przedstawieniami wykonywania kary śmierci (*Bildquellen zum Strafvollzug in der römischen Antike*, Bd 19:2001, s. 71–96). Źródła ikonograficzne potwierdzają publiczny sposób wykonania kar. Skrępowany skazany musiał nieść na miejsce stracenia białą tabliczkę z czerwonym napisem. Odwołując się do przekazów ikonograficznych odróżnił stracenie przy palu przez rozszarpanie przez dzikie zwierzęta, następnie ukrzyżowanie oraz rozszarpanie na arenie przez dzikie zwierzęta; wskazał też na rolę straceń jako elementu programu różnych uroczystości. W drugim z recenzowanych tomów przedstawił natomiast rezultaty badań nad sposobem głosowania i wyborów w Rzymie i Atenach (*Abstimmungen und Wahlen in Athen und Rom*, Bd 20:2003, s. 35–51).

Rozważania nad wizerunkiem skorumpowanego sędziego przedstawił Herbert Schempf (*Judicium Corruptum*, Bd 20:2003, s. 53–69) poddając analizie nie tylko bogaty zestaw źródeł ikonograficznych, ale odwołując się do biblii i mitologii, a także przykładów z literatury pięknej. Natomiast Claudia Seiring zajęła się sposobem przedstawiania sędziów i adwokatów na bardzo popularnych obrazach nazwanych „tańcem śmierci” (*Die juristischen Berufe in den spätmittelalterlichen und neuzeitlichen Totentanzdarstellungen des deutschsprachigen Raumes*, Bd 20:2003, s. 71–74).

Markus Steppan w artykule *Das Tier im Recht – Opfer und Täter* (Bd 19:2001, s. 149–173) zanalizował status zwierząt w prawie cywilnym i karnym, jako sprawców i ofiar, a następnie rolę zwierząt w postępowaniu karnym. W swym artykule porównał regulacje prawne (przede wszystkim w *Constitutio Criminalis Carolina*) oraz ilustracje towarzyszące tekstom prawa i komentarzom. Natomiast Wolfgang Schild (*Die Feuerfolter im oder am glühenden Ochsen*, Bd 19:2001, s. 97–109) zajął się specjalnym rodzajem tortur, a mianowicie przedstawianymi na drzeworytach i miedziorytach torturami na płonącym byku lub wołu, albo przy nim.

Historii postępowania karnego i ikonografii prawnej dotyczy artykuł poświęcony listom gończym (Franz Gut, *Der Steckbrief und die Fahndung in schweizerischen und deutschen Rechtsquellen seit dem 16. Jahrhundert*, Bd 20:2003, s. 75–103). Autor pokazał, jak od XVI w. poszukiwano złoczyńców i jakie znaczenie miał list gończy, jak opisywano poszukiwanych przestępców, jak wykorzystywano nowości takie jak druk, później litografia i fotografia.

Ernst Ziegler (*Der Räuber und Mörder Niklaus More*, Bd 20:2003, s. 105–139) na podstawie akt sądu w St. Gallen pokazał haniebne czyny rabusiów i morderców z XVII w. Oprócz problemów procesowych wskazał również różne elementy będące przedmiotem zainteresowania

archeologii i etnografii prawnej. Wątek ten podjął także Gregor Zenhäuser (*Ein sonderbarer Glücksbringer*, Bd 20:2003, s. 141–148) analizując przypadek z 1586 r. z Unterwallis, gdzie powieszonemu mężczyźnie odcięto lewą rękę. Sprawca tego czynu uważał ją za przynoszącą szczęście, obdarzoną siłą magiczną przez nienaturalną śmierć. Do problematyki tej zbliża się szkic, którego autorem jest Manfred Tscheikner (*Grundzüge der Geschichte und Methodik der Hexenforschung – veranschaulicht anhand von Beispielen aus Vorarlberg und Lichtenstein*, Bd 19:2001, s. 127–148), który na przykładach z Vorarlbergu i Lichtensteinu poruszył problemy metodyki badań nad czarownicami.

Ruth Schmidt-Wiegand zajmuje się od wielu lat edycjami i badaniami nad Zwierciadłem Saskim, uczestniczy w zespołach filologów, historyków prawa, historyków sztuki, historyków książki. Poszczególne rękopisy Zwierciadła i ich ikonograficzna zawartość była już przedmiotem wielu studiów (m.in. autorstwa G. Kochera, H. Lücka), natomiast Autorka przedstawiła stan badań i wskazała na dalsze możliwości naukowych dociekań na podstawie rękopisów („*Mit Lichtern den Bann verschiessen*”, *Die Bilderhandschriften des Sachsenspiegels als Quelle rechtlicher Volkskunde*, Bd 20:2003, s. 149–165).

Inny badacz Zwierciadła Saskiego, Heiner Lück, przedstawił różne formy upamiętnienia twórcy tego znaczącego źródła prawa. Do analizy wybrał obiekty znajdujące się w miejscu, gdzie działał Eike von Reggow – zamku Falkenstein, oraz czterech miejscowościach: Dessau, Halberstadt, Magdeburg, Reppichau (*Eike von Reggow in der Moderne. Denkmäler und sonstige Darstellungen*, Bd 19:2001, s. 49–69). Są to przedstawienia różnego rodzaju, od witraża przez kamień z tablicą po pomnik i statuetkę. Wskazał także na fale wzrostu zainteresowania tą postacią, zaliczając do nich okres krótko po 1900 r. związany z powstawaniem reprezentacyjnych budowli sądowych i następującą po politycznym zjednoczeniu Niemiec unifikacją prawa, a następnie wykorzystanie germańskiej tradycji przez NSDAP. Ciekawą formą upamiętnienia jest również statuetka nagrody noszącej imię Eike von Reggow z 1988 r., nadawanej przez uniwersytet w Magdeburgu za zasługi w badaniach nad historią kultury.

Na koniec wymienić należy jeszcze artykuł poświęcony opiece nad biednymi, choć jest to praca historycznoprawna i trudno zaliczyć ją do archeologii, etnografii czy ikonografii prawnej (Dieter Thaler, *Das Recht der Armen im Sterzinger Landgericht*, Bd 19:2001, s. 175–195). Oba recenzowane tomy, dowodzą nie tylko różnorodnych zainteresowań badawczych, ale i wzrastającego zainteresowania wykorzystaniem źródeł ikonograficznych. Dzięki podejmowaniu podobnej problematyki w wielu krajach możliwe będzie dokonanie porównań odbioru instytucji prawnych przez twórców, ale przede wszystkim wykorzystywania obrazu i symboliki jako środka przekazu o treści norm prawnych.

ANDRZEJ GULCZYŃSKI (Poznań)